

Ur Årbog 6 For arbejderbevaegelsens historie 1976

Tom Olsson

Oppositionen mot socialdemokratin i svensk arbetarrörelse under 30-talet

Författaren jämför den politik, särskilt i fackliga frågor, som SKP/SP ("kilbomarna") och SKP ("sillénarna") förde. Artikeln är mer kritisk mot de förstnämnda än de sistnämnda, vilket givetvis inte är okontroversiellt. För en något annorlunda värdering av "kilbomspartiet", se Bernt Kennerströms artikel [Kommunistisk facklig politik 1929-1932](#).

1. Krisen och arbetarklassen

För arbetarklassen innebar krisen arbetslöshet, korttidsarbete och lönesänkningar. Arbetslösheten hade för fackligt organiserade legat på drygt 10% 1929 för att snabbt stiga till drygt 22% 1932 och 23% 1933 – de värsta åren. Sedan sjönk den steg för steg till knappt 11% 1937.¹ Någon statlig arbetslöshetshjälp existerade ej. Den kommunala fattigvården var ej frikostig och många bör ha dragit sig för att gå dit. Fackföreningarnas möjligheter att bispunga arbetslösa medlemmar var försvinnande små. Arbetslöshetskommissionens nödhjälpsarbeten var lågt betalda. Kampen för bevarade levnadsförhållanden stod under denna period i centrum för arbetarna och därvidlag bildade lönesänkingsrörelserna och arbetslösheten huvudfrågorna.

2. SKP och krisen

1929 sprängdes det svenska kommunistpartiet efter en inre partifejd. I denna kritiserade en minoritet inom partiledningen majoriteten för att den ej dragit en klar gräns till socialdemokratin och för pacifistiska idéer.² Dessa avvikelser från den kommunistiska linjen hade, menade minoriteten, framkommit i samband med en antikrigskampanj 1927, riksdagsvalet 1928 och i en riksdagsmotion om enskild svensk avrustning 1929. Motsättningarna kunde inte lösas inom partiet och Kominterns exekutivkommitté kopplades in. I de fortsatta diskussionerna visade det sig att majoriteten, till skillnad från minoriteten och Komintern, ej ville se Sverige som ett imperialistiskt land iblandat i de internationella motsättningar, som bar ett framtida krig i sitt sköte. Oenighet förelåg också kring den nya taktik som arbetades fram i Komintern i slutet av 20-talet: minoriteten anslöt sig till den, majoriteten ställde sig avvisande. När majoriteten vägrade genomföra exekutivkommitténs beslut om en partidiskussion i frågorna uteslöts den och bildade ett fristående parti. Detta bibehöll partibeteckningen SKP, men kommer här, för överskådlighetens skull, att kallas Socialistiska Partiet (SP), det namn man övergick till 1934. Beteckningen SKP reserveras åt det parti som kom att förbli vid detta namn.³ Den största delen av partiets medlemmar följde med SP ur Komintern, däribland hela riksdagsgruppen och så gott som alla partimedlemmar med fackliga förtroendeposter.

Min tanke är nu att följa SP:s och SKP:s agerande i förhållande till krisen och de problem denna ställde för arbetarklassen. Ett försök till en djuplodande granskning stöter dock på omedelbar patrull, då litteraturen på området är mycket mager.⁴ Det finns egentligen bara en

¹ Arbetslöshetsräkningen den 31. augusti 1937, *SOU 1938:21*, s. 18.

² Kennerström, Bernt, *Mellan två internationaler*. Socialistiska Partiet 1929-37, Kristianstad 1974, s 10 ff.

³ Mindre lyckligt är att kalla SP för kilbomskommunister och SKP för sillénkommunister, då dessa beteckningar uppfattades som öknamn.

⁴ Bland broschyrer och tidskriftsartiklar av skiftande kvalitet i ämnet utkomna under senare år kan nämnas följande: Lager, Fritjof, *Bidrag till partihistoria*, brev 3, Göteborg 1972 Andersson, Jack, Strömkvist, Karl,

mer ambitiös framställning, nämligen Bernt Kennerströms avhandling om det Socialistiska Partiet, "Mellan två internationaler". Denna analyserar dock ej partiets samhälleliga roll. Författarens huvudfrågeställning är vad som gjorde SP som föregivet revolutionär organisation möjlig under en viss tidsrymd och vad var det som därefter gjorde partiet omöjligt.⁵ Kennerström svarar att Kominterns skiftande taktik gav respektive berövade partiet ett operativt utrymme. För krisen undersöks enbart den fackliga taktiken. Eftersom det finns en del mindre uppsatser om några fackliga konflikter under denna tid är det möjligt att på detta område göra vissa jämförelser mellan SKP och SP [se not 18 nedan].

SKP's och Kominterns taktiska riktlinjer är nära förbundna med den analys som gjordes av världsläget.⁶ Kapitalismens utveckling efter världskriget var enligt denna inne i sin tredje period. Den första perioden hade karaktäriserats av akut kris och den andra av partiell stabilisering. Under den tredje perioden ökade stabiliseringen för att skakas och börja lösas upp. Under depressionen mognade snabbt kapitalismens allmänna kris, som inträtt i och med oktoberrevolutionen. Det framgår att Komintern inte såg situationen som omedelbart revolutionär, men att den innebar ett närmande till en ny omgång av revolutioner och krig.⁷ För att behärska skakningarna av ekonomin gick arbetsgivarna till attack mot arbetarklassen för att vräka över krisens bördor på dess axlar. Risken av en fascistisk utveckling ökade. Enligt Komintern bestod denna av dels att bourgeoisin vid vissa lägen utnyttjade fascistiska rörelser för att slå sönder arbetarnas och böndernas organisationer, dels av en allmän fascistifieringsprocess av statsapparat och vissa organisationer. Socialdemokratins ledning hade från att ha försvarat det kapitalistiska systemet nu gått över till att öppet bistå det. SKP såg SAP-LO-ledningens deltagande i arbetsdomstolen, arbetsfredskonferensen och arbetslöshetskommissionen som exempel på att socialdemokratien höll på att växa samman med den borgerliga staten. Denna tendens var ett av de tre kriterier Kominterns exekutivkommittés 10:e plenum 1929 ställt upp för socialdemokratins fascistifiering. För samtliga kriterier gällde, att de ej skulle tillämpas av socialdemokratien från fall till fall, utan vara uttryck för en systematisk politik. De andra två var att socialdemokratien börjat uppträda för industrifred och ekonomisk demokrati i syfte att paralysera klasskampen samt att socialdemokratien förklarat sig beredd att med vapen i hand upprätthålla bourgeoisins herravälde. Från och med 1929 började SKP tala om SAP som inne i en fascistifiering eller som socialfascistiskt, även om man hade svårt att exemplifiera det sista kriteriet.

Det faller sig naturligt att SKP:s fackliga taktik mot bakgrunden av denna analys blev en utpräglad kamplinje, som ställdes i kontrast till SAP:s samarbetspolitik. Enhetsfrontstaktiken hade under föregående skede tillämpats såväl underifrån som ovanifrån, men med tyngdpunkten lagd på enheten underifrån. Från och med 1928-29 skulle enhetsfronten enbart ställas underifrån. Detta i anslutning till, att man såg den reformistiska ledningen som den första barriär, man måste ta sig igenom för att ö. h. kunna utveckla en kamp. Reformisterna skulle nämligen på allt sätt motarbeta och gå bakom ryggen ett kraftfullt agerande gentemot arbetsgivarna. Tonen gentemot SAP skärptes.

Svensson, Sigrid, *Klass mot Klass-kommunisternas taktik under 30-talskrisen*, Göteborg 1971. Carlsson, Christina, Dahlin, Einar, Nilsson, E. Tommy, "SKP och 30-talet", *Zenit* 5b75.

⁵ Kennerström, s 5f, s 217 f.

⁶ Teser om den internationella situationen och Kommunistiska Internationals uppgifter. *The Communist International in documents* (ed. Degras, Jane) II, Oxford 1960, s 455 ff, III, Oxford 1965, s 36ff. *Kommunistisk Tidskrift* (KT), september 1929 s 1 ff. *Under världspartiets fana. Teser och resolutioner antagna vid Sverges Kommunistiska Partis åttonde kongress*, Sthlm 1930, *Revolutionär strejkstrategi*. (innehåller Strassburgkonferensens resolution), Sthlm 1931

⁷ Annorlunda Kennerström s 39.

För SKP gällde det att initiera, delta i och leda massrörelser bland arbetarna och dessa rörelser skulle föras utom och mot ledningen. Arbetarna skulle endast godkänna avtal de själva tagit ställning för, välja sina egna strejkledare osv. Eftersom en sådan kamp kunde klavbindas av facklig lagstiftning och förbundsstadgar, måste den fackliga legalismen genombrytas. Enhetsfronten skulle omfatta även icke LO-organiserade arbetare, dvs. även syndikalister och oorganiserade. SKP försökte också bygga upp en nationell facklig oppositionsrörelse Röd Facklig Opposition (RFO).

I den i från ton hållna debatten mellan SKP och SP åberopar sig båda partierna på den marxist-leninistiska traditionen, som de menade att motståndaren bryter mot. Det gör att polemiken bitvis kan vara svår att följa. Vissa väsentliga punkter kan dock fås fram. Andra punkter kan på grund av forskningsläget ej blottläggas. Jag tänker här särskilt på inställningen till krigsfaran och försvarsfrågan – en av de viktigaste brytningspunkterna under såväl partisprängningen 1929 som under senare delen av 30-talet.

SKP:s analys och riktlinjer för sitt arbete var direkt relaterade till krisen, SP, som intill dess krisen var ett faktum, förnekade den, utformade ej någon för situationen speciell handlingslinje.⁸ I ett tal på SP:s kongress 1932 analyserade Karl Kilbom läget.⁹ Det fanns, menade han, två vägar ur krisen, en kapitalistisk och en socialistisk. En socialistisk utveckling var icke aktuell. Visserligen förelåg de objektiva betingelserna (den ekonomiska krisen) men ej de subjektiva (arbetarklassens revolutionära beredskap). Kilboms slutsats var, att massorna borde ha samlats, skolats och förberetts genom politiskt arbete. Därmed ställs karaktären av SP:s linje i bjärt kontrast till SKP:s. SKP förespråkade, som nämnts, en mobilisering av arbetarna till kamp mot arbetsgivaroffensiven, SP:s alternativ var konsolideringens och förberedelsernas. Helt passiv kunde man dock inte hålla sig i de fackliga konflikterna, hvilket vi strax skall få se.

Socialistiska Partiet anmälde avvikande uppfattning på flera punkter i SKP:s handlingsalternativ. I väsentliga delar utformades partiets politik som en negation av SKP:s. I polemiken mellan organisationerna framstår SP som en kritikrörelse. Det taktiska förhållandet till socialdemokratin för en självständig arbetarpolitik. För SKP markerades denna linje med valbeteckningen klass mot klass, under det att SP i valet använde kartellbeteckning Arbetarpartiet, samma som SAP. För SP var det otänkbart att utveckla en enhetsfront utan att den inkluderade överenskommelser med eller försök till överenskommelser med den socialdemokratiska ledningen. Man avvisade också tanken på att socialdemokratin skulle vara inne i en fascistifieringsprocess eller bana väg för fascismen.

Speciellt kraftigt markerade SP sin kritik mot SKP vad gäller den fackliga legalismen. För SKP var ett genombrytande av denna nödvändigt. Det fanns hos Socialistiska Partiet till en början vissa oklarheter i formuleringarna, men huvudlinjen i frågan var den, som med emfas blev fastslagen av partiet på kongressen 1932. Den innebar ett klart avståndstagande mot vilda strejker över huvud. Kennerström betecknar SP:s inställning i denna fråga som en ”underordning under den existerande fackföreningsledningen”.¹⁰

⁸ Om SP:s linje se Kennerström s 36 ff.

⁹ Kennerström menar att Kilboms tal är av central betydelse för förståelsen af SP:s politik.

¹⁰ s 47. SP var också fientligt inställt till iakttagelsen om en ökad rörelse bland de oorganiserade arbetarna. Textilarbetarstrejken 1931 var väl det tillfället frågan om de oorganiserade konkret och i större skala blev väckt i Sverige. Det finns dock ingen undersökning om SP's ställningstagande till de oorganiserades roll i denna konflikt.

3. De fackliga konflikterna 1931-34

Svenska Arbetsgivarföreningen gjorde en lönesänkningsoffensiv mot arbetarsidan 1932 och 1933.¹¹ 1932 sattes stöten in på exportindustrins arbetare och året efter var det hemmaindustrins och sjöfolkets tur. Flera av lönerörelserna ledde till konflikter. Vid strejkerna i pappersmasseindustrin och sjöfarten kom organiserat strejkbryteri till stånd. Året innan de stora avtalsrörelserna, dvs. 1931, tycks Arbetsgivarföreningen ha velat göra styrkedemonstrationer. Vid en brädgårdskonflikt i Halmstad 1931 omfattande ett hundratal man, var SAF pådrivande, bitvis mot de lokala arbetsgivarnas tvekan, och åstadkom en hårdare förhandlingslinje med inkallande av strejkbrytare som följd.¹² Vid en lokal konflikt vid en pappersmassefabrik i Marma bistod Arbetsgivarföreningen med strejkbrytande stuverister, trots att arbetsgivaren i fråga ej var med i SAF och att direktören i det aktuella stuveribolaget avrådde därifrån.¹³ Denna åtgärd blev ett led i den utveckling, som ledde fram till Ådalenhändelserna, 1931, då militär sköt fyra demonstranter och en åskådare till döds.

LO-ledningen och förbundsstyrelserna accepterade tanken på lönesänkningar. Därmed kom de i motsättning till medlemsopinionen och kunde vid ett antal rörelser ej hålla tillbaks medlemmarna med strejker som följd: Lönereduceringarna kunde likväl inte förhindras. Orsaken till detta var föremål för motstridiga folkningar inom arbetarrörelsen. SAP och LO såg ett motstånd mot reduceringarna som ekonomiskt och styrkemässigt omöjligt och hävdade att de, som förespråkade strid, bedrev partipolitisk betingad äventyrspolitik. SKP och SP menade att möjligheten av bibehållna löner hade funnits, men SAP-LO:s aktivitet jämte varandras förhindrat en framgångsrik kamp.

Ytterligare belysning av motsättningen mellan SKP och SP framkommer vid granskning av ett antal ur den aspekten utvalda konflikter 1931-34, Ådalen 1931, verkstads- och pappersmassestrejkerna 1932, sjöfolks- och byggnadskonflikterna 1933-34.

Under händelserna i Ådalen 1931 hade SKP i viktiga lägen initiativet och partiets paroller vann anslutning. Lars Söderström och Birger Norman har framhållit, att SKP's ledande roll hade som bakgrund dess engagemang i arbetslöshetsfrågan.¹⁴ SKP fick vid denna tid ledningen i den inflytelserika och av institutioner och organisationer erkända arbetslöshetsföreningen i Kramforsområdet, som var hårt drabbat av arbetslöshet. SAP var medansvarigt i den impopulära lokala arbetslöshetskommissionens politik. SP, SAP, flera fackliga organisationer och kommunala myndigheter var passiva under invasionerna av strejkbrytare och militär.

Efter beskjutningen av demonstrationståget den 14. maj manade SKP till generalstrejk i hela landet. Denna paroll vann dock anslutning endast i orter efter norrlandskusten. Hur generalstrejken konkret gestaltade sig har endast undersökts för två orter: Kramforsområdet och Söderhamn. Söderström menar att kommunisterna i Ådalen förlorade mycket av det förtroende de tidigare haft genom åtgärder, som tolkades som att SKP partipolitisk ville utnyttja enheten bland arbetarna jämte ett aggressivt uppträdande på möten osv. I Söderhamn var dock bilden en annan.¹⁵ Där kom FCO att stå bakom strejken, en ledande socialdemokrat vara med i det strejkutskott, som administrerade staden under en vecka och enheten i staden uppenbarligen stor.

I avtalsförhandlingarna för verkstadsindustrin 1932 är det speciellt SP som kommer i blickfånget. SKP:s roll är ej undersökt, men i partiets egen värdering bedöms verksamheten som

¹¹ För utvecklingen på arbetsmarknaden, se Casparsson, *LO under fem årtionden*, Sthlm 1948.

¹² Sanne, Michael: *Halmstad våren 1931*, stencil Hist inst, Sthlm 1974.

¹³ *Ådalskommissionens berättelse*, Sthlm 1931, s 14 ff.

¹⁴ Söderström, L: "Ådalsändelserna 1931 – en bakgrundsteckning", *Historisk Tidskrift* 1966, s 257 ff.

Norman, B: *Ådalen 1931*, Sthlm 1971 (1968).

¹⁵ Högström, Kerstin: *Röda veckan i Söderhamn*, stencil, Hist inst, Sthlm 1974.

svag.¹⁶ För SP:s del tilldrar sig uteslutningen av partimedlemmen Oscar Westerlund det största intresset.¹⁷ Denne var vice-ordförande i metallindustriarbetarförbundet och han bröt mot partiets linje. En medlemsopinion reste kravet om hans uteslutning, vilken efter en del turer kom till stånd. Det intressanta är här, att flera personer i SP:s ledning – Kilbom, Flyg och Samuelsson – var motståndare till denna disciplinära åtgärd. De ställde den uppnådda positionen för partiet framför den politik personen i fråga drev.

I den långvariga pappersmassekonflikten 1932 kom partierna mer påtagligt i direkt konflikt med varandra.¹⁸ SP hade även i detta förbund medlemmar representerade i ledningen.¹⁹ Båda partierna agiterade mot lönereduceringar och befann sig i samklang med medlemsopinionen till skillnad från den kompromissvilliga majoriteten av ledningen. Två tillfällen under strejken utmärks av labilitet och häftiga meningsskiljaktigheter.

I konfliktens inledningskede proklamerar ledningen mot socialisternas röster partiell och inte allmän strejk. Beslutet möttes av stark opposition bland medlemmarna. SKP propagerade för vild strejk, under det att ledande SP höll tillbaka arbetare, som planerade att gå ut vilt. SP-medlemmar hade svårigheter att avgränsa sig till SAP, men räddades av förbundets beslut om allmän strejk.²⁰ Två avdelningar följde SKP:s paroll och uteslöts senare ur förbundet.²¹ SKP såg själv dessa försök som positiva, men menade att man ej förmått bygga ut fronten, vilket gjorde att avdelningarna isolerades. SP dömde ut strejkerna som äventyrspolitik från början till slut.

På senvåren 1932 kom utskeppningen av den pappersmassa, som fanns i lager, i centrum. Pappersindustriarbetarförbundet blockerade arbete med den lagrade massan och sökte sympati från Transportarbetarförbundet vad gäller utlastningen, men mötte motstånd på bägge punkterna. Transport stödde ej massaarbetarna och arbetsgivarna kallade in strejkbrytare. Transports sympativägran benämndes strejkbryteri av såväl SP som SKP och SKP agiterade för att de indragna transportavdelningarna skulle strejka vilt. Fyra stycken avdelningar sympatistrejcade och SP gjorde avsteg från sin fackliga legalism och stödde dessa, intill dess att Transport hotade de revolterande avdelningarna med uteslutning. SKP var vidare aktivt för att få till stånd demonstrationer mot strejkbrytarna. SP tycks i alla fall centralt tagit avstånd från dessa aktioner, som på flera orter ledde till sammanstötningar mellan polis och allmänhet.

9 mars 1933 gick sjöfolksförbundet ut i en månads lång strejk. RFO var här mer utbyggt än på andra håll och hade i slutskedet ett stort inflytande över medlemsopinionen och var aktiva i organiseringen av den dagliga verksamheten (bortmotandet av strejkbrytare etc).²² Förbundet gick omedelbart efter strejken till motattack mot det kommunistiska inflytandet. Varje medlem skulle underteckna en lojalitetsförklaring riktad mot RFO. Eftersom RFO:arna beslöt sig för manövern att rösta ja till förklaringen, förtogs en stor del av effekten av den. Socialistiska Partiet hade flera representanter i Sjöfolksförbundets ledning och fick ökad representation

¹⁶ Eriksson, Hans: "Till RFO-arbetet i Sverige", *KT* 1932, s 164 ff. Kennerström (s 56) menar att SKP trängde ut SP som främsta oppositionella kraft. Förmodligen åsyftas fr a rollen i tidningspolemiken, men även i så fall är bedömningen troligen överdriven.

¹⁷ Kennerström, s 49 ff.

¹⁸ Kennerström, a. a. s 58 f. Eriksson, a. a., Thunell, Paul: "Avtalsrörelserna och partiets uppgifter", *KT* 1932 s 190 ff.

¹⁹ En funktionär och tre medlemmar av representantskapet. En SKP-medlem hade suttit med i representantskapet, men utesluts året innan p g a att han undertecknat en inbjudan till en oppositionskonferens.

²⁰ Kennerström redovisar endast ett fall, men det bör ha en vidare relevans.

²¹ En liknande händelse hade inträffat i sågverksförhandlingarna s å.

²² Svensson, Bengt och Elisabeth: *Sjömansstrejken 1933: Bakgrund, förlopp och konsekvenser* Arkiv nr 2, s 3 ff.

efter kongressen.²³ Till bilden hörde dock att dessa verkade mycket obundna av partiet och ibland stick i stäv mot SP:s linje.

I byggnadsarbetarstrejken 1933-34 tycks inte Socialistiska Partiet ha spelat någon större roll.²⁴ SKP och RFO var aktiva på basplanet, men fick inte den betydelse man haft i sjöfolkskonflikten. Först var SKP förankrat i Stockholm, där man efter strejken vann en anmärkningsvärt stor seger i de fackliga valen. Framgången förklaras främst av SKP's energiskt arbete för de arbetslösa, en fråga som inte var frikopplad från strejken.²⁵

SAP och LO gjorde under 1933 ett försök till uteslutning av oppositionen, enkannerligen den SKP närstående. I en skrivelse från LO uppmanades förbunden och fackföreningarna

”utesluta alla medlemmar av R.F.O. samt jämväl andra, som bedriva fackföreningskadlig verksamhet.”²⁶

Skrivelsen ledde till uteslutningar, men av allt att döma motsvarade inte kampanjen stämningarna i fackföreningarna och ledde inte till det äskade resultatet. Däremot kan den ha bidragit till att kommunister i mindre utsträckning valdes till ombud på de efterföljande kongresserna.

Ett mönster har trätt fram i denna genomgång av ett antal viktiga konflikter. SP hade medlemmar i ledande organ i tre aktuella förbund. I endast ett av dessa förbund följde dock dessa medlemmar partilinjen. De partitrogna, liksom medlemmarna på basplanet, hade svårigheter att hålla en kurs mellan SKP och SAP. I tillspetsade lägen kom de att stödja den reformistiska ledningen. Med reservationer för att frågan är otillräckligt belyst, kan man tala om en tendens till passivitet från SP-kadern. Den kontrasterar mot en livligare aktivitet från SKP-medlemmarnas sida. Detta kommer särskilt till uttryck när lönerörelsen sammanförs med arbetslöshetsfrågan och inkallandet av strejkbrytare. I det senare fallet är SKP ledande i vad partiet kallade massaktioner (rörelser med hög grad av generell anslutning), som dock är lokalt begränsade. SKP tycks också haft en ledande roll för medlemsaktiviteten i sjöfolkskonflikten under en begränsad tidsrymd och i mindre utsträckning i byggnadskonflikten. Ett par försök att med utgångspunkt i revolterande lokala avdelningar få ingång en strejkrörelse vid sidan av förbundsledningarna misslyckades. Karaktäristiskt är att SKP i alla dessa fall byggde upp sitt arbete underifrån.

Ett viktigt moment för ett partis verksamhet och inre enhet är om analyser och riktlinjer bekräftas av verkligheten eller ej. Krisen, förbundens uppgörelser under åsidosättande av medlemsopinionen, de tveksamt utförda (i SKP:s ögon ej allvarligt menade) förbundsstrejkerna, häftigheten i striderna med inkallandet av militär och polis – allt detta hade SKP förutsett och varnat för. Partiets analys kan sägas i stor utsträckning ha bekräftats. SP hade inte gjort någon krisrelaterad analys. SAP-LO:s agerande motsade dock inte deras allmänna syn. Det är svårare att uttala sig om huruvida taktikens utformning bekräftades. Klart är att arbetsgivaroffensiven i stort sett lyckades, vilket SAP/LO sagt att den skulle göra. SKP hade erbjudit ett alternativ, men endast vid enstaka aktioner hade ledningen direkt ryckts ifrån de reformistiska ledarna. Berodde detta på att alternativet var orealistiskt eller var de yttre omständigheterna

²³ Kennerström s 85 ff.

²⁴ Apitzsch, Hautmut: *Byggnadsarbetarstrejken: produktionsförhållanden och organisationsstruktur; Socialdemokrater och kommunister i byggnadsstrejken*. Kupferberg, Feiwel: ”Byggnadsstrejken 1933-34”, Arkiv 2.

²⁵ En uppsats av Lars Olofsson i ett framtida nummer av *Arkiv* behandlar detta styrelseval.

²⁶ Landsorganisationens cirkulär n:r 807, Sthlm 12.4.1933. SKP betecknade motkampanjen mot uteslutningarna som ett av de tillfällen då man framgångsrikt lyckats genomföra enhetsfrontspolitiken. Protokoll vid CK-möte 12-13/1 1935. VPK:s arkiv. Värdering inför 7:e kongressen, s 10.

och inre svårigheterna avgörande? SKP:s svar var att taktiken varit korrekt.²⁷ I en diskussion hos centralkommittén 1935 om taktikomläggningen visar det sig dock, att det förelåg motstridiga uppfattningar.²⁸ Ett par ledamöter dömde ut den hittills använda taktiken helt och hållet, andra framhöll att agitationen mot SAP och SP varit för hetsig i tonen. Majoritetslinjen var att linjen i stort varit riktig, men att fel begåtts. Även om man inte vet hur pass djuplodande motställningarna om taktiken var, är det anmärkningsvärt för ett parti som SKP, med sin höga värdering av den inre enheten och samordnade slagkraften, att ingen ordentlig värdering av det förgångna gjordes.²⁹

Bernt Kennerström hävdar, att den roll Socialistiska Partiet spelade under denna period, var oproblematiske för medlemmarna. Enigheten var stor kring politiken, som upplevdes som naturlig och acceptabel.³⁰ Det finns anledning att stanna upp vid detta påstående. Jag tror att genomgången ovan av vissa konflikter visar partiets svårigheter att presentera ett eget alternativ. Det är visserligen möjligt att SP var relativt enigt om att ej, som SKP, sikta in sig på en från reformismen självständig ledning för avtalsstriderna, men det måste rimligen ha varit besvärande och problematiskt för partimedlemmarna, att ej kunna gripa tag i skeenden, då arbetare i så stor utsträckning opponerade sig mot sina fackliga ledare. Enheten i SP om politiken bör i stället mer ha stärkts av frasmässigheten och de uppenbarligen inte sällan förekommande demonstrationspolitiska åtgärderna hos SKP. Därtill kom att SP var det större partiet, som också hade det största väljarstödet. SKP:s kamp mot den fackliga legalismen och teori om socialfascismen var ting, som inte omedelbart vann anklang, men som SKP ansåg det nödvändigt att hävda. På just dessa punkter uppbar SKP mest kritik från SP. I dessa avseenden kan SP:s roll framstått som mer oproblematiske, men det gav inte partiet en egen profil. Dilemmat för partiet kvarstår: det var en kritikrörelse, som, trots att man hade ett radikalt principprogram, ej i handling kunde avgränsa sig från socialdemokratien.

SAP och LO hade under krisen hävdat att stridsåtgärder var meningslösa under krisen. De strejker som förekom ledde till nederlag. Det förefaller rimligt att anta att tankar på det meningslösa i kamplinjen fick viss genomslagskraft. Oppositionella strömningar led – med undantag för sjöfolksförbundet – nederlag på de efterföljande kongresserna. När arbetarrörelsen gick ur krisen in i en annan situation, där avtalsrörelserna ej på samma sätt kom att stå i centrum, hade man inom sig helt motstående uppfattningar över krisens egentliga erfarenheter för klassen. Stämningen mot den internationella fascismen och krigshotet var stark och gick över parti gränserna, oenigheten om den fackliga strategin och taktiken bestod.

Partiernas' roll har hittills diskuterats med utgångspunkt i den viktigaste aspekten: – partiernas inflytande på arbetarklassens praktik. När det gäller partiernas fackliga positioner – röstsiffror vid fackliga, antal medlemmar representerade på fackliga kongresser – rör man sig med ett kvantifierbart behändigare mått, som dessvärre icke är utforskade. I Kominterns värdering av SKP 1935 fastslås att det fram till 1933 förelåg en markant skillnad mellan partiets inflytande i aktioner och det organiserade inflytandet.³¹ Engagemanget i de fackliga konflikterna skall dock ha lagt grunden för framgångar, som efter en inre omorganisering också kommer till stånd. 1935 skall SKP, enligt denna värdering, ha överflyglat SP vid de fackliga valen. Dessa uppgifter kan ej jämföras med några motsvarande för SP:s del. Uppgifterna om ett stigande

²⁷ *Enhetsfront. Beslut och riktlinjer från kommunistiska partiets centralkommittés plenum den 12-13 januari 1935*, Sthlm 1935, s 10 f.

²⁸ Protokoll vid CK-möte 12-13b1 1935. Hilding Hagberg och Nils Holmberg dömde ut taktiken i sin helhet.

²⁹ Värderingen inför 7:e kongressen är visserligen självkritisk, men går inte igenom hela partiets politik och besvarar ej explicit vad som varit rätt och vad som varit fel. (*SKP och arbetsplatserna 1929-35, Riktlinjer, praktik, värdering*. Sthlm 1972 s 7 ff)

³⁰ Kennerström, a. a. s 217.

³¹ Värdering inför 7:e kongressen s 10 ff.

fackligt inflytande och om ett glapp mellan direkt betydelse i vissa aktioner och fackliga positioner har nog skäl för sig, men är okontrollerade.

4. Den socialdemokratiska regeringen

Tillsättandet av en stabil socialdemokratisk regering blev en politisk nyckelfråga inom arbetarrörelsen. I valplattformen 1932 hade SAP tagit fasta på några av de mest brännbara frågorna för arbetarklassen och uttalat sig för socialpolitiska åtgärder och arbetslöshetsförsäkring samt mot antifacklig lagstiftning.

Omdömena om den genomförda regeringspolitiken var mycket negativa från SKP och SP. Här skall dock intresset riktas mot den möjlighet, som erbjöds för SKP och SP att gripa tag i valplattformens krav. I SP:s arbetsutskott fördes en lång och omfattande debatt om taktiken gentemot regeringen.³² Två uppfattningar bröts mot varandra. En linje ville knyta an till SAP:s valkrav och föreslå SAP gemensamma aktioner för genomförandet av löftena, en annan ställde i stället det socialistiska partiet och dess verksamhet i centrum. Den förra linjen förlorade och SP utformade en egen proklamation, Folkfront för arbete och bröd, riktad till arbetare, jordbrukare och intellektuella.³³ Partiets uppmärksamhet kom dock att få en speciell inriktning. En vänstersocialdemokratisk strömning i Göteborg trängdes vid denna tid ut ur SAP. SP anknöt nu till denna och Folkfronten ersattes av en s k ”socialistisk samling”. SP gick samman med denna grupp. Det kommunistiska namnet lämnades till förmån för beteckningen Socialistiska Partiet.

För SKP:s del har vi ej samma möjlighet till inre belysning av utvecklingen. Vad som finns är två uttalanden, dels en artikel i Kommunistisk Tidskrift 1932, dels Dimitrovs tal på Kominterns 7:e kongress. Ställs dessa fragment samman fås följande bild:

1932 lanserades följande taktik.³⁴ Med utgångspunkt i SAP:s vallöften skall SKP aktivisera arbetarna till påtryckning på regeringen och för förverkligande av kraven. 1935 kritiserade Dimitrov SKP för att ej genomfört en taktik av detta slag.³⁵ Om dessa två artiklar ger en riktig uppfattning om SKP:s politik, skulle det betyda att inget av partierna grep tag i det uppkomna tillfället. Hos SKP skall emellertid en inriktning därtill ha framträtt, i SP:s fall skymtade ett drag partipolitisk exklusivitet.

5. Kominterns taktikomläggning

Komintern förändrade några år in på 30-talet sin politik med motiveringen att läget i världen kraftigt förändrats. Kominterns sjunde världskongress befäste den nya taktiken, men den hade börjat diskuteras, skisseras och praktiseras tidigare.³⁶ Dimitrov slog på kongressen fast att de härskande under intryck av krisen och den allmänna radikaliseringsalltmer sökt sin räddning i fascismen. Därmed skulle de, som valde den vägen, lättare kunna genomföra attackerna mot arbetarnas levnadsstandard, omfördelningskrig, anfall mot Sovjet, delning av Kina, ökning av det koloniala förtrycket och förekomma en revolutionär utveckling. I det nya läget måste

³² Kennerström, a.a. s. 95 ff.

³³ Kennerström (s 98) gör oss uppmärksam på den påtagliga stelbentheten i SKP:s kritik av programmet. Termen avfärdas som felaktig. Däremot är inte den av K. uppdragna skiljelinjen mellan SP:s respektive SKP:s (senare använda) tolkning av folkfronten klagörande. Huvudpunkten skulle vara att SP hade socialismen som övergripande mål, men så icke SKP-Komintern. Det stämmer icke vare sig i Kominterns (se senare behandling av frågan) eller SP:s fall. I SP:s proklamation nämns aldrig socialismen direkt eller indirekt (FDP 8.4.1933). Något annat belägg anges ej för att socialismen skulle vara en övergripande målsättning.

³⁴ Hagberg, H: ”Kampen mot ’arbetarregeringen’”, *KT* 1932 s 223..

³⁵ Dimitrov, Georgi: *Enhetens och folkfrontens problem*, Sthlm 1971, s 53 f.

³⁶ Följande framställning bygger på: ”Från den skakade stabiliseringen till en ny period av revolutioner och krig”, *KT* 1935 s 25 ff. Dimitrov, *Enhetens....*s 7 ff, s 93 ff och s 129 ff. *The Communist international III*, s 350 ff.

arbetarna och andra grupper i många länder konkret välja mellan borgerlig demokrati eller fascism. En förutsättning för Kominterns taktik var bedömningen om att kapitalismen icke skulle kunna helt stabilisera sig. Världen stod tvärtom på tröskeln till en ny omgång revolutioner och krig. Som de nationella sektionernas huvuduppgifter ställde Komintern kampen mot fascismen och kriget. Under den föregående perioden hade man haft ledningen av arbetarklassens ekonomiska strider som främsta punkt. I den tidigare situationen, menade man, fanns icke betingelserna för att åstadkomma enhetsfronten ovanifrån med de socialdemokratiska partierna, eftersom just dessa reste de omedelbara hindren för en kamp mot kapitalets offensiv. I den vacklan som nu inträdde inom socialdemokratien, kunde kommunisterna mer intimt komma i förbindelse med de socialdemokratiska massorna. Grunden för taktiken skulle vara arbetet med enhetsfronten underifrån (som den alltid är i den kommunistiska enhetsfrontstaktiken), men nu var tiden inne för att ta initiativ till kombinationer ovanifrån.

Vid sidan av arbetet med enhetsfronten bland arbetarna (den proletära enhetsfronten) skulle man på grundval av denna skapa en bred antifascistisk folkfront, där bönder och småborgerlighet skulle knytas till den antifascistiska kampen.

Den viktigaste skiljelinjen mellan de socialdemokratiska och kommunistiska organisationerna i upprättandet av breda arbetarfronter och folkfronter var enligt Komintern denna: De socialdemokratiska partierna gick med på gemensamma överenskommelser med ett endast defensivt syfte – de ville avvärja attacker från fascistiska rörelser och pressa dem tillbaka från erövrade positioner. Komintern nöjde sig inte med detta utan ville krossa fascismen. Kommunisterna syftade till en utveckling av rörelsen till störtandet av kapitalets herravälde, men ansåg att socialdemokratien med bibehållen ideologi aldrig skulle lämna den borgerliga demokratins mark.

6. Krigshotet

Analysen av det internationella läget och hotet om ett storkrig gav olika resultat för SKP och SP. För SKP förelåg det en skillnad mellan de kapitalistiska stater, som omedelbart verkade för krig (Tyskland, Italien och Japan) och de, som kunde förmås att gå emot ett (t ex Frankrike). Norden sågs som ett potentiellt krigsområde.³⁷ En avgränsning gjordes gentemot upprustningsivrarna, som SKP ansåg ville föga Sveriges öde samman med aggressiva kretsars i Finland och med spelet kring ett anfallskrig på Sovjet. Det betydde inte, att SKP var anhängare av en strikt neutralitet och en passiv utrikespolitik eller en minskad värnkraft. Den senare menade man åstadkoms först och främst av en demokratisering av försvaret, utrensning av fascistiskt sinnade militärer, utbyggnad av skyddsanordningar osv. Den socialdemokratiska regeringen kritiserades för en aktiv utrikespolitik och ett närmare nordiskt försvarssamarbete. Krigsfaran ledde till en diametralt motsatt politik för SP:s del.³⁸ Man vägrade se någon skillnad mellan mer och mindre krigsdrivande kapitalistiska stater. I stället för en aktiv fredspolitik från svensk sida, krävdes ett utträde ur Nationernas Förbund och strikt neutralitet. Sverige hade vidare inga möjligheter att försvara sig och SP yrkade därför på fullständig avrustning. Min förmodan är att SP:s pacifism måste ha bidragit till partiets isolering ju närmare kriget kom.

³⁷ PK, "Socialdemokratins utrikespolitik", *KT* 1934, s 87 ff. C.J., "Sverige och krigsförberedelserna", *KT* 1934, s 109 ff. K.P., "Det nordiska krigsblocket mot Sovjetunionen" *KT* 1934, s 145 ff. "Skandinavien och Hitlers krigsplan", *KT* 1936, s 62 ff. Hitler-politik och svensk fredspolitik *KT* 1936, s 163. Sillén, Hugo: "Upprustningen ett led i reaktionens kamp mot demokratin", *KT* 1936, s 97 ff. Schmelnizkaja, E.: "Skandinavien som ekonomisk och strategisk utfallsport", *KT* 1937, s 25 ff. "I Skandinavien mognar idén om ett försvarsförbund mot den fascistiska angriparen", *KT* 1937, s 61 ff.

³⁸ Kennerström, s 133 f. s 178 f. "Resolution och arbetslinjer", *SD* (Socialistisk Debatt) 1935 s 227. "Förslag till politiskt dagsprogram", *SD* 1936, s 170.

Under Abessynienkriget ställdes SP ensamt, då det till skillnad från SAP, SKP och en bred folkopinion, ej stödde Abessynien och försöken att förmå NF till sanktioner mot Italien.³⁹

7. Fascismen

Den antifascistiska kampen sammanvävdes för SKP med antikrigspolitiken. Motsättningen till SP blev också det här skarp och konkretiserades i solidaritetsarbetet med Spanien. Det är också det enda avsnitt från denna period där SKP:s politik varit föremål för undersökning.⁴⁰ Socialistiska Partiets spanienpolitik har också ägnats en uppsats, varvid intressanta jämförelser gjorts.⁴¹ Partiernas syn på motsättningen mellan fascism och borgerlig demokrati framträder. SP förordade här neutralitet i denna motsättning, som den framträdde i Spanien mellan Franco-styrkorna och regeringen. SKP var å sin sida den aktivaste kraften i den svenske hjälpkommittén för den spanska regeringen. Denna solidaritetsrörelse var en av de framgångsrikaste i världen. Medlemmar i SKP och det kommunistiska ungdomsförbundet var också i majoritet bland de spanienfrivilliga. Av allt att döma ledde spanienarbetet till ett ökat förtroende för partiet.⁴² I SP blev spanienpolitiken till en viktig del i en uppsplitande inre strid och bidrog till ett minskat stöd för partiet.

8. Socialistiska Partiets roll

Fram t o m 1936 var SP större än SKP och erövrade fler röster i riksdagsvalen. Valet 1936 innebar en stagnation. Partiledningens politik gav upphov till en stark opposition. Känslan av att partiet befann sig vid sidan om huvudströmningen inom arbetarrörelsen var en viktig faktor för att frågan om SP:s existensberättigande restes. Under 1937 och 1938 uteslöts eller passiviserades uppskattningsvis hälften av partimedlemmarna.⁴³ Endast ett fåtal sökte sig till SKP, men flera ledande gick till socialdemokratin. I de närmast följande kommun- och riksdagsvalen eliminerades närmast partiet.⁴⁴

Omkring halvårsskiftet 1938 tog SP:s ledare Nils Flyg kontakt med den tyska legationen i Sverige.⁴⁵ I slutet av samma år föreslog han ett samarbete på grundval av det gemensamma intresset av en strikt neutral svensk utrikespolitik och Sveriges utträde ur NF. Under kriget orienteras SP i allt öppnare protysk riktning.⁴⁶

Våra kunskaper om SP:s och framförallt SKP:s utveckling under senare delen av 1930-talet har betydliga luckor. Kännbarast är bristen på en undersökning av den fackliga politiken. I de frågor vi kunnat iakttaga framgår det att SP gick på katastrofkurs. Ett viktigt drag hos SP, såväl före som efter 1934-35, är en ovilja att förändra sin taktik efter omständigheterna. Under krisen hade SP till skillnad från SKP ej utarbetat en linje avpassad till krisens problem. Propagandistiskt fördes en rad allmänna kommunistiska uttalanden fram eller sådana som Kommunistiska Internationalen förfäktat i andra lägen.⁴⁷ Flera markerade SP en vilja att ställa sig vid sidan om skeendet, men förhindrades därifrån. Man hade nämligen en stor facklig kader, som var tvungen att ta ställning i de ekonomiska striderna. SP vände sig mot SAP/LO:s

³⁹ Kennerström s 146.

⁴⁰ Jönsson, Claes Göran: "SKP och den svenska spanienrörelsen", *Arkiv* nr 4, s 3 ff.

⁴¹ Kennerström, "Socialistiska Partiet och Spanien", *Arkiv* nr 6 s 26 ff.

⁴² Jönsson (s 19) och Kennerström (s 41) är delvis oeniga om effekten av solidaritetsarbetet. De är båda införstådda med att det rör sig om vanskliga bedömningsfrågor.

⁴³ Kennerström s 203ff.

⁴⁴

⁴⁵ Lönnroth, Erik: *Den svenska utrikespolitikens historia, 1919-39*, Sthlm 1959, s 161 f.

⁴⁶ Lundberg, Erik: "Nils Flygs väg till nazismen", *Svensk Tidskrift*:L: s 392 ff. Enligt Lundberg skall Flyg redan innan 1938 varit i kontakt med Göring.

⁴⁷ I SP:s polemik mot SKP framkommer denna tendens. Se Kennerströms (s 43 ff), som dock icke drar samma slutsatser som jag.

eftergiftspolitik, men vid skärpta lägen, då förbundsledningarna hotade med kraftåtgärder, vände SP undan och stödde istället dessa. Därvid åberopade man sig på den fackliga legalismen, som i SP:s ögon blev den viktigaste principen och samtidigt ramen för all oppositionell verksamhet.

Tiden efter 1934 innebär ingen förändring av tidigare framförda åsikter i de frågor, som då kommer i centrum.⁴⁸ Den negativa inställningen till Nationernas Förbund, motståndet mot Versaillesfreden, bedömningen av England och andra kapitalistiska stater, som närmast farligare för freden än Tyskland – allt detta hade män hävdat på 20-talet som en sektion av Kommunistiska Internationalen.⁴⁹ Samma situation inträder, som under krisen, men nu mer förstärkt: världen förändrades, men SP står fast vid tidigare ställningstaganden. Sedan driver dynamiken i den intagna positionen partiet till ståndpunkter man tidigare inte haft.

Bakom eller hand i hand med denna tendens finns viktiga över hela 30-talet giltiga principiella motsättningar till Komintern om enhetsfronttaktiken och förmodligen också i den nationella frågan.

När partiet decimerats och politiskt börjat isoleras kom partiledaren in från kylan till den tyske legationen i Stockholm.

Förkortningar

KT = Kommunistisk Tidskrift (SKP)

LO = Landsorganisationen

SAP = Socialdemokratiska Arbetarpartiet

SD = Socialistisk Debatt (SP)

SKP = Sveriges Kommunistiska Parti

SP = Socialistiska Partiet

⁴⁸ Annorlunda Kennerström s 217.

⁴⁹ E Lundberg har fäst uppmärksamheten vid ”anakronistiska” åsikter hos SP.